

Acar, Salih. (2022). “Tacikler Adlı Eser”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (2), 253-258.

Tanıtım Yazısı

KİTAP TANITIMI
BOOK INTRODUCTION

“TACİKLER” ADLI ESER*

The Book Named “Tajiks”

Книга под названием “Таджики”

Hazırlayan: Salih ACAR**

* Geliş Tarihi / Received: 26.12.2022, Kabul Tarihi / Accepted: 29.12.2022. <https://doi.org/10.58640/asyar.1224774>

** Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Rus Dili ve Edebiyatı ABD, s.acar@hbv.edu.tr, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0002-9823-968X>

Tacikler

VI-VIII. yüzyıllardaki Arap istilası, Türkistan'daki İran nüfusunun etnografik yapısını değiştirir ve bu durum için yeni bir terim ortaya çıkar. Müslümanlık öncesi İran'da, Sasani hanedanı döneminde (III-VII. yüzyıllar), İran'a coğrafi olarak en yakın bedevi topluluğu Tayy Kabilesi'dir. III. yüzyılda Edessa (Şanlıurfa)'daki Suriyeli yazarlardan biri, genel olarak tüm bedevileri belirtmek için "Sarakinler" sözcüğüyle birlikte "Tayy" sözcüğünü de kullanmıştır. Tayy kabilesinin adından "Arap" anlamındaki Pehlevice tahavvülü olan *Tacik* sözcüğü tesmiye olur. İslamiyet döneminde *Tazik* ve *Tazi* gibi sonraki formlarını görürüz ve Türkçe *Tecik* olarak ilk formu oluşur. *Z* ve *s* seslerinin değişmesi, *j* sesini gösterir ve gerçekten *Tecik* biçimini Kaşgarlı Mahmud'un eserinde görürüz. XI. yüzyılın diğer Türk yazarı Yusuf Has Hacip gibi Kaşgarlı Mahmud da bu sözcüğü "Farsi (Pers)" anlamında kullanır. Ancak daha önce Türklerden sözcüğü alan Çinliler de "Araplara", *Daşik* demişlerdir (Bartold, 1963: 455-456). Büyük bir ihtimalle Türkler *Tacik* sözcüğüyle yalnız Arapları, sonra genellikle İslam medeniyetine mensup olanları ve nihayet bilinen İslam kavimlerinin çoğunluğunu teşkil eden İranlıları kasteder (Barthold, 2011: 50).

Zeki Velidi Togan'a göre Araplar, Türkistan bölgesine geldiklerinde "*Tacik* sözcüğü, umumiyetle *Müslüman* manasında; XI. yüzyıldan itibaren yalnızca *Farsça konuşan İranlı* manasında kullanılır. Bu mana ile *Tacikler*, yani Farça konuşan İranlılar, Türkistan'da nispeten Eftalit ve Sasaniler Devrinde ticaret maksadıyla veya Sasani İran'daki sınıf ve din mücadeleleri sonunda ve tüccar sıfatıyla Türkistan'a gelen unsurlardan ibarettir" (Togan, 1981: 80).

Orta Asya'nın merkezinde bulunan Tacikistan, bu bölgedeki tek Fars dili konuşan devlettir. Tacikler, kadim Perslerin, Soğdların ve Samani İmparatorluğu'nun vârisleri ve yerleşik düzendeki medeniyetin temsilcileri olarak kabul edilirler. Tacikler, Orta Asyalı diğer Türk uluslarından dil bakımından farklılık gösteriyor olsalar da bu iki ulus arasında dinî ve kültürel yapı bakımından ortak noktalar bulunur. Tacikçenin sözcük hazinesinde Türki dillerden ortak sözcükler bir hayli mevcuttur. Bilinen en meşhur İslam âlimleri ve düşünürleri; İbn-i Sina, Mevlâna, el-Harezmi ve Farabi gibi bilim tarihinde önemli yere sahip olan şahsiyetlere Türk halkları ve Tacikler ortak değer olarak sahip çıkarlar.

XIX. yüzyıl itibariyle Türkistan coğrafyasının Rus topraklarına dahil olması ile daha önce kendileri hakkında etraflıca inceleme yapılmayan Tacikler Rus bilim insanlarının ilgi odağı haline gelir. Rus bilim insanları, Taciklerin etnogenezi, tarihi, dili, etnografyası, kültürü ve edebiyatı üzerine araştırmalara başlarlar. Bu konuda V. V. Radlov, A. F. Middendorf, V. L. Vyatkin, A. N. Kuropatkin, N. V. Hanikov, A. A. Semenova, A. G. Serebrennikov, A. A. Polovtsev, O. A. Suhareva, V. İ. Masalski, V. V. Bartold önemli çalışmalar yapar. Ekim Devrimi ile Taciklerin yaşadığı bölgelerde sosyalist toplum yapısı oluşmaya başlar. Araştırmalar Sovyetler Birliği döneminde daha çok Rusça ve Tacikçe yayımlanır. Taciklerle ilgili başucu çalışmalardan biri de Babacan Gafurov tarafından kaleme alınan "*Tacikler*" adlı bu eserdir. Tacikistan'ın ulus-millet inşasında başvurulan temel kaynakların başında gelir.

Sovyetler Birliği yönetimi ile Tacikistan'da 1951 yılında *Tacik Bilimler Akademisi* kurulur. Bilimler akademisinin kurulması, genç ülkenin tarihi, kültürü ve çeşitli sorunlarının incelenmesi için yeni umutların doğmaya başladığı andır. Çözülmemiş birçok sorunun araştırılmaya başlanması, Taciklerin yakını ve uzağı görebilmesine imkân sağlar. Bu süreçte Tacikistan'ın bilimsel faaliyetlerine katkı sağlayan birçok seçkin bilim insanı yetişir. Bu seçkin şahsiyetlerden biri, yaşamını Tacikistan'a hizmet etmeye adanmış ünlü bilim insanı, oryantalist, önde gelen tarihçi ve Tacik aydın kesiminin önemli temsilcisi akademisyen Babacan Gafurov (1908-1977)'dur. Gafurov'un SSCB Bilimler Akademisi Şarkiyat Araştırmaları Enstitüsü'ne Başkanlık ettiği 1956'dan bu yana *Doğu Araştırmaları*, bilimsel araştırmaların ana alanlarından biri haline gelir. Gafurov, bu alandaki hem bilimsel hem de siyasi faaliyetleri başarıyla birleştirerek devletin sosyal düzeninin yerine getirilmesi ve Sovyetler Birliği'nin Doğu ülkelerindeki etkisinin güçlendirilmesini sağlar. Tüm bunlara paralel olarak Tacik halkının tarihine ilişkin derin ve kapsamlı bir biçimde yaptığı çalışmaların yanında Doğu Bilimlerinin gelişimine büyük önem verir. Akademisyen Gafurov'un en önemli eseri "*Tacikler- Antik, İlkçağ ve Orta Çağ Tarihi*" (*Таджики- Древнейшая, древняя и средневековая История*) adlı temel çalışmadır. "*Tacikler*" ilk kez 1972'de yayımlanır ve kısa sürede popüler bir çalışma olur. Bu kitap, kadim çağlardan günümüze kadar süregelen Tacik tarihinin genel kapsamlı bir incelemesidir. Gafurov, eserinde istifade ettiği yüzlerce birincil kaynağın kapsamlı taramasına dayanarak Taciklerin zengin bir

kültüre, edebiyata ve kadim bir tarihe sahip olduğunu kanıtlar. Tacik ulusunun tarihini inceleyen bu eser, sonraki nesiller için başucu kitabı haline gelir.

Tacik halkının tarihinin incelenmesi, Orta Asya halklarının geleneksel bağlarının kökenlerini anlamaya yardımcı olur. Kültür tarihi hazinesine orijinal katkıları olan Taciklerin tarihinin incelenmesi, Orta Asya’daki tüm halkların ortak tarihleri ve ortak noktalarının keşfedilmesi onları neyin birleştirdiğinin belirlenmesiyle bağlantılıdır. Böyle bir çalışma temelinde, Orta Asya halklarının kardeşçe iş birliklerinin derin tarihî kökleri ortaya çıkarılır. Şüphesiz Taciklerin tarihi, tüm Orta Asya halkları gibi başta Hindistan, Pakistan, Afganistan, İran, Arap ülkeleri ve diğer birçok Doğu halkının tarihi ile bağlantılıdır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası eski arşivler, Ortaçağ kayıtları, nüvizmatik, arkeolojik, paleoantropolojik, dilbilimsel ve bunun gibi diğer materyallerle birlikte çok çeşitli tarihî kaynakların sayısında çığ gibi bir artış meydana gelir. Bu durum Taciklerin tarihî gelişme evrelerini tam olarak izlemek için araştırmayı önemli ölçüde derinleştirmeyi mümkün kılar. Tarihçiler, bireysel konular ve sorunların incelenmesinin yanı sıra, monografik çalışmaların yazılmasına yönelirler. 1947’de Gafurov, gözlemlerini genişleterek “*Kısaca Tacik Halkının Tarihi*” (*История таджикского народа, в кратком изложении*) adlı eserini yayımlar. İlk başta Tacikçe (1947), daha sonra üç kez (son kez 1955’te) olmak üzere Rusça olarak yayımlanır ve her seferinde bazı açıklamalar ve eklemeler yapılır. 1963-1965 yılları arasında Tacik Sovyet Bilimler Akademisi tarafından yayımlanan kollektif üç ciltlik “*Tacik Halkının Tarihi*” (*История таджикского народа*) adlı çalışmanın oluşturulmasında ve editörlüğünde Babacan Gafurov doğrudan görev alır. Bu çalışmanın üzerine yazar, Tacik halkının tarihî ve kültürel sorunları üzerine çalışmaya devam eder. Bir sistem üzerinde materyalleri toplar, derler, analiz eder ve genelleme yapar (Gafurov, 1989: 4-6).

“*Tacikler- Antik, İlkçağ ve Orta Çağ Tarihi*” adlı bu çalışma, ilk insan topluluklarının Orta Asya topraklarında ortaya çıktığı zamandan yakın çağın başlangıcına (XVIII. yüzyıl ortaları) kadar olan dönemi kapsar. Kitap beş bölümden oluşur. İlk Bölüm, Orta Asya topraklarındaki ilkel komünal düzenin özelliklerine ayrılır. İkinci Bölümde kölelik ilişkilerinin gelişme çağında çeşitli kabilelerin, milletlerin ve Taciklerin atalarının yaşamına vurgu yapılır. Üçüncü Bölümde feodal münasebetlerin ortaya çıktığı dönemde Orta Asya’nın tarihî yazgısını ele alır. Bunu “*Feodal Düzenin Yerleşmesi ve Gelişmesi Döneminde Orta Asya*” (*Средняя Азия в период развития и утверждения феодального строя*) başlığında Dördüncü Bölüm takip eder. Son olarak, Orta Asya’daki gelişmiş feodalizm dönemine ayrılır; “*Orta Asya’daki Feodal İlişkilerin Kökeni*” (*Возникновение Феодальных Отношений в Средней Азии*) başlıklı Beşinci Bölüm gelir. Kitaba, kısa bir tarih yazımı (historiyografi) notu, yararlanılan kaynaklar ve literatür listesi ve dizin eşlik eder. Dipnotlardaki kaynaklar ve atıflar, kısaltılmış olarak kitabın sonundaki kaynak ve dizin listesinde açıklanır (Gafurov, 1989: 6-7).

Kitabın “*İlkel Toplum Düzeni ve Orta Asya Topraklarında Ayrışma*” adlı Birinci Bölümü iki kısımdan oluşur. “*Orta Asya’da İlkel Komünler*” başlıklı ilk kısımda “Yontmataş Devri, Ortaya Çıkmadan Önceki Dönem, Genel Komünlerin Kökeni, Mezolitik Devir ve Neolitik Çağ, Tunç Çağı, Ataerkil Topluma Geçiş, Tunç Çağında Orta Asya Nüfusunun Etnik Birleşimi” adları ile dört alt başlık işlenir. Yaşamlarının en eski izleri korunamadığı için Orta Asya coğrafyasında ilk insanların ne zaman ortaya çıktığını söylemek çok zordur. Bazı bilim alimleri, Orta Asya insanların maymundan geldiği teorisine inansalar da bu görüş genel olarak kabul edilemez. Bu topraklarda insan neslinin en eski kalıntılarına rastlanır. 1953’te arkeolog-tarihçi A. P. Odladnikov, Kırgızistan’daki Narın Nehri yakınlarında Ala-Arça Nehri havzasında, insanlığın gördüğü tek buzul çağı olan Pleistosen Dönemine ait bir kenarı geniş yongalarla süslenmiş, uzun, hafif kemerli, dışbükey bir bıçak olan insan yapımı büyük bir çakıl taşı bulur. Bu Orta Asya’da türünün ilk örneğidir. Bu tür çakıl aletler, Eski Dünya’nın birçok yerinde tanınır ve bilinen en eski insan kültürü olan çakıl kültürünü karakterize eder (Gafurov, 1989: 13). Tacikistan’da farklı bölgelerde bunun çeşitli örneklerine rastlanır. Mezolitik ve Neolitik Devirlere ait arkeolojik buluntular keşfedilir. Söz konusu dönemde Orta Asya’nın etnik tarihini incelemedeki zorluklar, öncelikle bu dönemlere ait yazılı kaynakların bulunmaması ve şimdiye kadar mevcut arkeolojik materyallerin açık bir şekilde yorumlanamaması gerçeğiyle karşı karşıyadır.

“*Erken Sınıf Toplumunun Şafağında Orta Asya’nın Doğu İran Kabileleri (IX-M.Ö. VI. Yüzyılın Ortaları)*” adlı ikinci kısımda “Erken Demir Çağı Arkeolojik Malzemeleri, Erken Demir Çağı’nda Orta

Asya Toplumu” adları ile iki alt başlık işlenir. Orta Asya’da M.Ö. II. binyılın sonu ve I. bin yılın başındaki toplumsal yaşamın görünümü, arkeolojik materyaller, bazı dilbilimsel verilerin yanı sıra eski yazılı kaynaklarla karşılaştırmalı olarak restore etmemize olanak sağlar. Güney Tacikistan ve Güney Özbekistan’daki Erken Demir Çağı, Kuçuk-tepe (Surhandarya bölgesi), Makoni-Mor (Parhar bölgesi, Güney Tacikistan) yerleşimleri ve bazı bireysel buluntularla gösterilir. Orta Asya’nın eski tarihiyle ilgili en önemli tarihî kaynak, Zerdüşî dinî metinlerinin bir külliyyatı olan *Avesta*’dır (Gafurov, 1989: 57-60). *Avesta*’da M.Ö. 2000’li yıllarda Orta Asya topraklarında yaşayan ulusları ilgilendiren tarih, kültür, medeniyet, dil, inanç, politik meseleler, toplumsal yaşantılar, örf ve ananeler gibi oldukça önemli ve başka kaynaklarda olmayan bilgiler bulunur.

Kitabın “*Kölelik İlişkilerinin Gelişim Döneminde Taciklerin Ataları*” adlı İkinci Bölümü, beş kısımdan oluşur. “Ahemeniş Hanedanlığı’nın Bir Bölümü Olarak Orta Asya” başlıklı ilk kısımda “M.Ö. VI. ve V. Yüzyıl Başlarında Orta Asya’nın Siyasi Tarihi, M.Ö. V-IV. Yüzyıllarda Orta Asya Toplumu, Ahemeniş Hanedanlığı Döneminde Orta Asya ve İran” adları ile üç alt başlık işlenir. Bu dönemde Ahemeniş Hanedanlığı’nın ortaya çıkmasıyla birlikte İran coğrafyasında ilk devlet oluşumları gözlemlenir. IX-VII. yüzyıllarda Batı İran’ın birçok bölgesi Asur ve Urartu güçlerinin bir parçasıdır. M.Ö. II. Yüzyılın sonundan I. bin yılın başına kadar İran dilinde konuşan topluluklar henüz sosyo-politik gelişme düzeyine ulaşamaz. Bu devirde sadece devlet tipi birleşimler söz konusudur. Bu devirde daha çok Ahemeniş İmparatoru II. Kiros’un Orta Asya’daki fetihleri, Kiros ve Tomris, Ahemeniş birliklerinin yenilgisi, I. Darius yönetimindeki Ahemenişlere karşı başlatılan isyanlardan bahsedilir. Birincil kaynakların gösterdiği gibi Orta Asya’nın önemli bir kısmı Ahemeniş Hanedanlığı’nın bir parçası olur. Orta Asya’da kölelik ilişkileri burada da gelişmesine rağmen, köle emeği ekonominin temeli haline gelmez. Ahemeniş Hanedanlığı, İran ve Orta Asya topraklarında 200 yıldan fazla bir süre egemenliğini sürdürür ve bu nedenle bilinen antik dünya imparatorlukları içinde en kudretlilerinden biri olduğunu kanıtlar. Ahemeniş Döneminde büyük toplumsal değişimler meydana gelir. Tek bir devlet para sistemi, hanedanlığın bir parçası olan ülkelerin ekonomik olanaklarının muhasebesine dayanan bir vergi sistemi ve Aramice dili kullanan ulusal resmî ofisler kurulur.

“Grek-Makedon Fatihlerine Karşı Mücadelede Orta Asya Halkları” başlıklı ikinci kısımda “Büyük İskender’in Doğu Seferi, Orta Asya Halklarının Grek-Makedon Askerlerine Karşı Mücadelesi, M.Ö. III-II. Yüzyıllarda Grek-Baktriya Krallığı ve Part İmparatorluğu, Kuşan İmparatorluğu Döneminde Orta Asya, Kadim Orta Asya’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı” adlı beş alt başlık işlenir. Bu kısımda Makedonya’nın yükselişi ve Büyük İskender’in Ahemeniş Hanedanlığının istikrarsız durumunun farkına varması, Orta Asya’nın eteklerinde yapılan savaşlar ve sonucunda Ahemeniş Hanedanlığına son vermesi incelenir. Orta Asya halklarının askerî güçleri ve ordu düzeni, Büyük İskender İmparatorluğu’nun çöküşünü hazırlar. Batı dünyası ile olan tüm bu ilişkiler, kültürel etkileşimlere neden olur. Arkeolojik çalışmalar, Orta Asya da dahil olmak üzere Doğu halklarının Helenistik dünyanın maddi kültürünün gelişimine katkısına dair bizlere daha fazla kanıt sunar. Miletli Hippodamos şehir planlaması sistemi gibi Helenistik şehir planlamasının temel ilkelerinden bazıları, Helenistik Dönemden çok önce Doğu’da gelişen fikirlere dayanır. Orta Asya ve İran dinî kültürlerinin, Grek ve Romalıların dinî inançları üzerinde ve ardından Hıristiyanlığın gelişimi üzerinde etkisi olur (Gafurov, 1989: 125-126).

“Orta Asya’daki Feodal İlişkilerin Kökeni” başlıklı Üçüncü Bölüm, iki kısımdan oluşur. “M.Ö. IV-VI. Yüzyılda Orta Asya Halkları ve Kabileleri” başlıklı birinci kısımda Orta Asya’nın siyasi tarihi çizilir. 400 yılı aşkın süredir varlığını sürdüren Sasani Devleti bu dönemin en güçlü devletidir. Sasani hakimiyeti dönemi için en karakteristik olan noktalar şunlardır: Birincisi, yaklaşık M.Ö. IV. Yüzyıldan itibaren Sasani Devleti’nde feodal ilişkiler yoğun bir şekilde gelişir. İkinci olarak, egemen prenslerin ve taşra yöneticilerinin merkezkaç heveslerinin aksine, İran’daki merkezî otoritenin rolü büyük ölçüde artar. Bu nedenle Sasani İmparatorluğu, “düzenli bir devlet” olarak adlandırılır. Kidaritler, Hunsular, Ak Hunlar (Eftalitler) gibi kabileler arasında etnik tarihî sorunları ve sınıf çatışmaları yaşanır. “VI. Yüzyıl-VIII. Yüzyıl Başlarında Orta Asya Halkları” başlıklı ikinci kısımda siyasi tarihin başlıca olayları ve sınıf çatışmaları ele alınır. Göktürk Kağanlığı (551-744) ve gücünün Orta Asya’ya yayılması, tarihte ilk kez Türk adını kurdukları siyasi düzene vermeleri ve Türk diline ait bilinen en eski yazıtları oluşturmaları açısından önemlidir. Göktürkler, Orta Asya stepleri boyunca ilk seferlerinde Akhunlarla yüzleşmek zorunda kalırlar. Türk Kağanlığının Orta Asya üzerinde hegemonya kurma niyetinin ortaya

çıkmasıyla savaş kaçınılmaz hale gelir. Akhunlar, Göktürkler ve İran’da hüküm süren Sasaniler arasında kalır. İki taraftan saldıran kuvvetli düşmanlara karşı koyamaz ve yok olurlar. Türk-Sasani çatışmaları, ekonomi ve siyaset, Göktürkler ile yerel yöneticiler arasındaki ilişkiler, Orta Asya-Türk sentezi, VI-VIII. yüzyılın başlarında Toharistan eyaletlerindeki kaynaklardan elde edilen veriler, siyasi tarih, sulama sistemleri ve tarım faaliyetleri, zanaat ve ticaret, inşaat işleri, mimarlık, resim sanatı, heykel, ahşap oyma ve diğer sanatlar, din gibi alt başlıklar bu kısımda örnekleriyle verilir. “VI-VII. yüzyılda Soğdlar” başlıklı fasılda *Soğd* adının çok dilli kaynaklarda uzun süredir bulunduğu ifade edilir. “Parlamak, parıldamak” anlamına gelen *soğd* sözcüğü ile ilgili Tacikçe-Farsça sözlüklerde tamamen farklı bir yorum verilir: “Suyun toplandığı çukurel (ova)”. Soğdların siyasi tarihini yeniden oluşturmak için henüz yeterli kaynak yoktur. Mevcut bilgiler ise yalnızca izole edilmiş gerçekleri verir. Soğdluların bu dönemdeki kolonizasyon faaliyetleri, bir yandan ticari ve ekonomik hayatlarıyla, diğer yandan da Soğd toplumu içinde meydana gelen sosyo-ekonomik ve politik süreçlerle bağlantılıdır. Semerkand, Varahşâ ve diğer kentsel yerleşimler, Soğd yazım ve edebiyatı ve dinî inançlar bu kısımda ele alınan diğer maddelerdir.

Devlet adamı ve tarihçi Babacan Gafurov’un Rusça ve Tacikçe olarak yayımlanan “*Tacikler*” adlı bu eseri, diğer kitapları içerisinde seçkin ve özel bir yere sahiptir. Bazı Tacikler, bu kitabın gelecek nesiller için Tacik halkının tarihi hakkında bir ansiklopedi işlevi gördüğüne inanırlar. Üstelik bu kitabı, Firdevsi’nin *Şehnâmesi*, Nizamülmülk’ün *Siyasetnâmesi*, en-Narşahi’nin *Tarih-i Buharâsı* gibi uluslararası olarak tanınan şaheserler ile eşit tutarlar.

“*Tacikler*” kitabı, Tacik halkının geçmiş, şimdiki ve gelecek nesiller için çağdaş ve tarihî bir ulus olduğunu gösterir. Orta Asya’nın çeşitli yönleriyle ilgili temel ve kapsamlı çalışmalardan biridir.

Gafurov, yaşamının neredeyse otuz yılını bu kitabı yazmaya adanır. Elbette böylesine muazzam ve bir ulusun kaderi niteliğinde bir eser yazmak kolay bir iş değildir. Tarihçide mükemmel bir beceri, araştırma, tarih üslubu ve karakter bulunması gerekir. Gafurov, bu niteliklerin hepsini taşıyan devlet adamı ve tarihçi-şarkiyatçıdır.

Tacik Anayasası, Tacikistan’ın pasaportu olarak görülen “*Tacikler*” adlı bu eser, sayfalarında Tacik ulusunun tarihini içeren ve atalarının geçmişte medeni ve kültürlü bir millet olduğunu, şehirler inşa eden ustalara, şehirlilere, savaşıtlara, askerlere, mucitlere, bilim insanlarına, yazarlara ve şairlere sahip olduklarını şimdiki ve gelecek nesillere ve hatta dünyaya gösteren tarihî bir pasaporttur. “*Tacikler*” kitabı, günümüzde hâlâ Tacik ulusunun tarihini yansıtan bir ayne olmaya devam eder.

Sonuç olarak Babacan Gafurov, halkı ve ülkesi için hizmetler yapan ve başyapıtı “*Tacikler*” ile Taciklerin ve Doğu halklarının tarih yazımında devrim niteliğinde bir gelişme yaratır. Bu eser ile tüm tarihçilerin okuyacağı bir ekolün temelleri atılır. Babacan Gafurov, Taciklerin geçmişini canlandırır, günümüze önemli bir çalışmayı miras bırakır ve Taciklerin geleceğini inşa etmenin yolunu açar ki bir ulusun tarihini bilmeden o ulusun geleceğini inşa etmek imkansızdır.

Kaynaklar

- Bartold, V. V. (1963). “Tadjiki (İstoriçeskiy oçerk)”, *Soçineniya*, C. 2, B. 1. Moskva: İzdatelstvo Vostoçnoy Literaturı.
- Barthold, V. V. (2011). *Orta Asya Türk Tarihi*. Çev., Hüseyin Dağ. Ankara: Divan Kitap.
- Gafurov, B. G. (1989). *Tadjiki. Drevneyşaya, Drevnyaya I Srednevekovaya Istoriya*. Duşanbe: İrfon.
- Togan, Z. V. (1981). *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi-1. Batı ve Kuzey Türkistan*. İstanbul: Enderun Yayınları.

